तमु क्युइ प्ह्रि

गुरुङ भाषाको वर्णमाला

(Tamu Language Font)

प्ह्रिब म्हि: भिम तमु

लेखक: भिम गुरुङ

(Writer Bhim Gurung)

तेब

प्रकाशक:

(Publisher)

लेखक :
भिम गुरुङ टु क्ल्हेप्री
तमु (गुरुङ) भाषा तथा खेमा लिपि अभियान्ता
देवदह-५, रूपन्देही नेपाल
इमेल : bhimgurung2@gmail.com

अँग्रेजी अनुवादकः
राम बहादुर गुरुङ
प्रिन्सिपल
देवदह मदर टङ्स एकेडेमी
देवदह-५, रूपन्देही नेपाल

कभर डिजाईनः
हुम बहादुर गुरुङ (च्हाक्ली)
विरुवा-२, स्याङ्जा, नेपाल

प्रकाशन वर्ष : २०७८
संख्या : १000

मुद्रणः
जन प्रकाशन प्रिन्ट, बुटवल
फोनः ९८५७०७०३३४

United Gurung Society of America (UGSA)

A Common Platform for Gurung Communities in USA

Office: 2101 Wellwood Circle Charlotte, NC 28212, E-mail: pgurung88@gmail.com, www.gurungsociety.org

मानव विकासको एक पूर्वाधार हो भाषा। सन्देश आदान-प्रदान गर्ने माध्यम हो भाषा।

भाषा बिना मानव सभ्यता र विकास असम्भव मात्र नभई परिकल्पना पनि गर्न सकिन्न।

मातृभाषा बोल्नलाई सजिलो हुन्छ र आफूलाई प्यारो लाग्छ। अझ मातृभाषा आफ्नो जातसँग सम्बंधित छ भने त्यसैले जातिको पहिचान पनि दिन्छ।

बसाईं सराईको क्रममा नेपालबाट भारत हुदै भूटान पुगेका अनि १-२ शताब्दी पछि फेरी त्यही एकान्द्रो मेट्दै भूटानबाट भारत हुदै नेपाल अनि अमेरिका लगायत विश्वका विभिन्न राष्ट्रहरूमा छरिएर रहने गुरूङहरूले गुरूङ भाषा कहिले, कसरी र किन बिर्से, यो अनुसंधानको विषय बनेको छ।

यद्यपि गुरूङ भाषाको महत्व र आवश्यकतालाई मध्यनजर गर्दै यू जि एस ए ले गुरूङ भाषा साहित्य विभागबाट गुरूङ भित्तेपात्रो र पत्रिका "रोधीं अमेरिका" प्रकाशन गर्दै आएकोछ।

यसै सिलसिलामा "तमु कोंए प्ही" नामक पुस्तक प्रकाशन गरी गुरूङ भाषा सिक्ने कदम चालेको हो।यो पहिलो चरणको पुस्तक गुरूङ भाषाको वर्णमाला हो। यस पछि पनि गुरूङ भाषा सिक्न यू जि एस् ए ले चरणबद्ध रूपमा पुस्तकहरू प्रकाशन गर्नेछ ।

यो पुस्तकको लेखक तथा खेमा लिपिको अभियान्त श्री भिम गुरूङ ज्युलाई मुरी मुरी धन्यवाद। वहाँकोयोगदानले नेपाल -भारतमा मात्र नभई संसार भरि रहेका गुरूङहरूलाई प्रत्यक्ष वा परोक्षय रूपमा गुरूङभाषा लिपिबद्ध रूपमा पठान-पाठन गर्ने अवसर प्राप्त भएकोछ।

यू जी एस् ए का प्रमुख सलाहकार श्री कर्म क्रोम्छे गुरूङलाई पनि विशेष धन्यवाद टक्राउन चहान्छौं।

आशा गरौं उहाँहरूको योगदान र हाम्रो निरन्तर प्रयासले अमेरिकामा पनि गुरूङ भाषा अवश्य उदयमान हुनेछ।

धन्यवाद

गोपाल गुरूङ्ग	बुद्ध गुरुङ्ग	प्रदिप गुरुङ्ग
उपाध्यक्ष गुरूङ भाषा-साहित्य	महा – सचिव	अध्यक्ष
यू जि एस् ए	यू जि एस् ए	यू जि एस् ए

जि.प्र.का.दर्ता.नं. :१०३२ स.क.प.आ.नं. : २७३१८

तमू ह्युल छोंज धीं गुरुङ राष्ट्रिय परिषद
THE NATIONAL COUNCIL HOUSE OF TAMU
केन्द्रीय कार्यसमिति, मित्रनगर, काठमाडौं
P.O. Box No.:23348, Phone/Fax : 01-4385865, E-mail: tamuhyula@gmail.com, www.tamunews.com

प.सं. २०७८/०७९ मिति : २०७८/७/१० गते
च.नं. १०९

शुभकामना

तमू (गुरुङ) समूदायको भाषा, लिपी, संस्कार, संस्कृति, परम्परा, रीतिथीतिलाई संरक्षण एवं संरक्षण गर्ने उद्देश्यले खेमा लिपीका अभियन्ता श्री भिमप्रसाद गुरुङद्धारा लिखित खेमा लिपीको वर्णमाला **"तमू क्युई फ्हि"** पुस्तक युनाइटेड गुरुङ सोसाइटी अफ अमेरिकाद्धारा प्रकाशित हुन लागेको जानकारी पाउँदा मलाई अत्यन्तै खुशी लागेको छ ।

तमू ह्युल छोंज धीं गुरुङ राष्ट्रिय परिषदको मिति २०७४ माघ २७ र २८ गते बुटवल, रुपन्देहीमा सम्पन्न ऐतिहासिक प्रथम केन्द्रीय पार्षदसभाले तमू (गुरुङ) खेमा लिपीलाई संस्थागतरुपमा अधिकारिता प्रदान गरेको छ । साथै मिति २०७६ असोज २४ र ४५ गते गते राष्ट्रियसभा गृह, काठमाडौमा सम्पन्न ऐतिहासिक प्रथम अन्तर्राष्ट्रिय तमू सम्मेलनबाट सर्वसहमतिमा पारित गरी संस्थाको हरेक चिठ्ठीपत्र, व्यानर, साइनबोर्ड आदिमा तमू खेमा लिपीको प्रयोग गर्दै आएको बिषय हामी सबैको निम्ति गौरवको विषय हो ।

नेपाल सरकारले अंगिकार गरेको भाषा सम्वन्धी नीतिलाई मध्यनजर गर्दा हामी आदिवासी जनजातिहरुले आफ्नो भाषा, लिपी,प्ये ताँ ल्हु ताँ मौलिक पहिचानलाई आगामी पुस्तासम्म पुऱ्याउनको लागि हामी आफै नलागेसम्म सम्भव देखिदैन् । यस महान अभियानलाई थप टेवा पुऱ्याउने उदेश्यकासाथ श्री भिमप्रसाद गुरुङज्यूले खेमा लिपीको वर्णमाला **"तमू क्युई फ्हि"** तयार पार्नु भएकोमा म वहाँप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । साथै प्रकाशक हुनुभई आम जनताको बीचमा पुऱ्याउन लाग्नु भएकोमा युनाइटेड गुरुङ सोसाइटी अफ अमेरिकाप्रति समेत हार्दिक कृतज्ञता ब्यक्त गर्न चाहन्छु ।

अन्त्यमा, यस पुस्तकका लेखक भाषाविद् एवम् तमू खेमा लिपी अभियन्ता श्री भिमप्रसाद गुरुङ-रुपन्देहीको सु-स्वास्थ्य, दीघार्यु एवम् उत्तरोत्तर प्रगतिको कामना गर्दै वर्णमाला **"तमू क्युई फ्हि"** प्रकाशन सफलताको हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

रेशम गुरुङ
अध्यक्ष

छ्यजालो

नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान

कमलादी, काठमाडौं, नेपाल
फोन : ०१-४२२१२८३, ४२२१२४१, ४२२१२४२
फ्याक्स : ९७७-०१-४२४१७८६, ४२५७८८६
पो.ब.नं. : २३०५८, काठमाडौं, नेपाल
इमेल : office@nepalacademy.gov.np
info@nepalacademy.gov.np
वेबसाइट : www.nepalacademy.gov.np
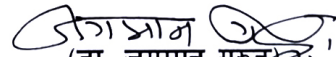
पत्र सङ्ख्या
चलानी नं.

मिति : २०७८।८।१६

शुभकामना

'तमु क्येबै ताँ' शीर्षक पुस्तकका लेखक दलबहादुर ल्हेगैं गुरुङले तमु (गुरुङ) लिपिको आविष्कार गर्नुभयो । त्यसपछि तमु (गुरुङ) भाषाविद् बालनरसिंह गुरुङले खेमा लिपिको नामबाट तमु (गुरुङ) लिपिको विकास गर्नुभयो । अहिले तमु (गुरुङ) भाषाविद् एवं खेमा लिपिको विकासका अभियन्ता भीम गुरुङले तमु क्युइ फ्वि–गुरुङ भाषाको वर्णमाला पुस्तक प्रकाशित गरेर गुरुङ भाषा, साहित्य र लिपिको उन्नयनका लागि प्राज्ञिक अभावको परिपूर्ति गर्नुभएको छ । भीम गुरुङको यस सत्प्रयासले नेपालका अरू भाषा र साहित्यसरह गुरुङ भाषा र साहित्यको स्तर वृद्धि गराउने छ भन्ने आशा गर्दछु । अतः भाइ भीम गुरुङको यो परिश्रमको म सराहना गर्दछु ।

(डा. जगमान गुरुङ)
उपकुलपति

ङै ताँ (मेरो कुरा)

वि सं २०५५ साल तिरको कुरा हो । झापाको बेलडाँगी र मोरङको शनिश्चरेमा रहेको भुटानी शरणार्थी शिविर घुम्ने अवसर मिलेको थियो । त्यो बेलामा मोरङ शनिश्चरेमा र झापाको बेलडाँगीमा भुटानी तमुहरुले आफ्नो भाषा संस्कृति जोगाउन खेमा लोब्डा स्थापना गरेका रहेछन । रोधिं मिंदा भुटानको नामले तमु भाषा र संस्कृति जोगाउन खेमा लोब्डा खोलेर सञ्चालन गरेको देख्दा म साह्रै खुशि भएँ । अभियानताहरु आदरणीय कर्म कोम्छै तमु र गोपाल प्ह्च्यु तमु लगायत अन्य तमु साथीहरुको न्यानो आतिथ्यता र वहाँहरुको तमु भाषा खेमा लिपि तथा सस्कृति प्रतिको लगाब साँच्चै निक्कै प्रशंसनिय थियो । आफ्नो दुख पिडालाई भुलेर आप्नो पहिचानको विषय तमु भाषा र खेमा लिपि तथा सस्कृति प्रति दिलो ज्यान दिएर लाग्नु भएको देख्दा म निक्कै प्रभावित भएको थिएँ । २०५३ सालमा मैले रुपन्देहीको देवदहमा नेपाल मै पहिलो तमु भाषा र लिपि पठनपाठन गर्ने विद्यालय स्थापना गरेको हो जहाँ हाल सम्म तमु भाषा पढाउदै आएको छौं । यस विद्यालयलाई थप प्रेरणा र उर्जा मिल्ने आशामा २०५५ सालमा मोरङ झापाको भुटानी खेमा लोब्डामा पुगेर अनुभव साट्ने अवसर पाएको थिएँ । भुटानी तमुहरुले स्थापना गरेको उक्त विद्यालयमा दिउँसो तमु भाषा र खेमा लिपि सम्बन्धी अन्तर्किया गरि साँझ रोधी मिदा भुटानको रोधी कार्यक्रममा सरिक भएको याद अझै ताजा नै छ । भिम तमु र चन्द्रा तमु देवदह रुपन्देही, प्रेम घले तमु प्युठान र देउमाया तमु नवलपरासी गरि हामी चार जना त्यहाँ मेरो पहिलो पुस्तक तमु क्ह्युई लुले लिएर पुगेका थियौ ।

तत्पश्चात भुटानी तमुहरु सँगको सहकार्य नियमित रहदै आएको प्रमाणको उपज यो तमु भाषा लिपिको पुस्तक पनि हो । वि सं २०७६ सालको असोज २४ र २५ गते काठमाण्डौमा आम तमुहरुको अन्तराष्ट्रिय सम्मेलन भयो सोहि अवसर मै मेरो तेश्रो पुस्तक तमु ताँ पोंले पुर्व राष्ट्रपति डा रामबरण यादवबाट विमोचन भएको थियो । उक्त अवसरमा युनाइटेड गुरुङ सोसाइटी अफ अमेरीका (UGSA) का अध्यक्ष श्री प्रदिप तमु सँग भेट भयो र सोहि अवसरमा वहाँले तमु भाषा लिपि संरक्षण सम्वर्धनका लागि थप टेवा पुर्‍याउन अझै कलम चलाइ रहन आग्रह गर्नु भयो र मैले यो पुस्तक लेख्ने सुर कसे । अनि मैले हाम्रो तमु भाषा विद आदरणीय रत्नबहादुर तमु,लिपिकार आदरणीय गुरु बालनर सिंह तमु सिक्किमका तमु भाषा लिपिका अभियानता मेघराज तमु लगायत तमु भाषामा चासो खाँचो राख्ने साथीहरुसँग पनि थप परामर्श गरि यो पुस्तक तयार गरेको हुँ ।

अन्तमा यो पुस्तक तयार पार्नका लागि आर्थिक पाटो सम्हाल्ने युनाइटेड गुरुङ सोसाइटी अफ अमेरीका (UGSA), अंग्रेजीमा उल्था गर्न सहयोग गर्नु हुने देवदह मदर टङ्स एकेडेमी देवदह रुपन्देही नेपालका प्रधानाध्यापक श्री रामबहादुर गुरुङ, खेमा लिपि सेटीङ र कभर डिजाइनिङ गर्ने भाइ हुम च्हाक्ली तमु स्याङजालाई ल्हे ल्हे ज्ञासजे धन्यवाद दिन चाहन्छु । सुझावका लागि सम्पुर्णलाई महानुभावहरुलाई आग्रह गर्न चाहन्छु । धन्यवाद ।

इमेल : bhimgurung2@gmail.com

....

भिम गुरुङ टु क्ल्हेप्री

तमु (गुरुङ) भाषा तथा खेमा लिपि अभियान्ता

तमु क्युइ फ्हि
(Tamu Language Font)

खे फ्हि (व्यञ्जनवर्ण) (Consonants)

कखे	खखे	गखे	घखे	ङखे
चखे	छखे	जखे	झखे	हखे
टखे	ठखे	डखे	ढखे	वखे
तखे	थखे	दखे	धखे	नखे
पखे	फखे	बखे	भखे	मखे
यखे	रखे	लखे	सखे	

माँफ्ही (स्वरवर्ण) (Vowels)

अमाँ	आमाँ	इमाँ	ईमाँ	उमाँ	ऊमाँ	एमाँ	ए:माँ	ऐमाँ	ओमाँ	ओ:माँ	औमाँ
	-	ᵒ	ᵒ ᵒ								

खेप्छी (व्यञ्जनवर्ण) (Consonants)

कग (काग) Crow

खरो (खरायो) Rabbit

कबु (चिप्लेकिरा) Slug

खरगु (जुवा) yoke

गब (गाबा), Taro leaves

घा (घाउ), Wound

गरग्यो (ठेकी)

Theki (wooden Pot)

घण्ट (घण्टी) Bell

ङ (पाँच), = Five

चब (खानु),= Eat

ङ्होपा (तस्वीर)

Picture

चज (नुन) = Salt

छमे (युवती), = Girl

छत (छाता) = Umbrella

जर (जरा), = Root

जाँगे (कट्टु), = Half Pant

झज (चल्ला), = Chick

झरङ्गु (कोर्का) = Cradle

ह्यार्गो (इन्द्रेणी),
= Rainbow

हमेल (पैसामाला)
= Hamel (Golden Jewellery)
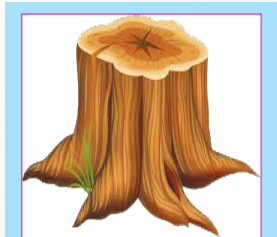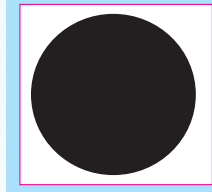
ट (फुल), = Flower

टु (छ)
= Six

ठरिब (पिट्नु), = Punish

ठुटे (ठुटो) = Rootstock

डल (डल्लो), = Knob

ढउस (डोको), = Basket

डरु (डाढु), = Ladle

ढल्दिवा (पल्टिनु)
= Lay down

वाबा (फाल्नु), = Throw

त (बञ्चरो, = Axe

वीँबा (देखाउनु) = Show

तङ (माछा) = Fish

थली (थाल), = Plate

दर्बनी (ऐना), = Mirror

थोब (काट्नु) = Cut

दलिब (घस्नु),
Rubbing
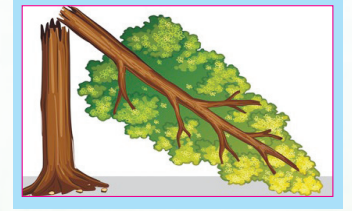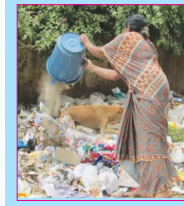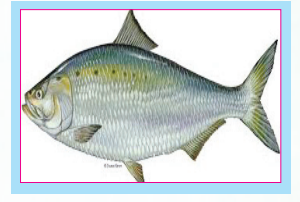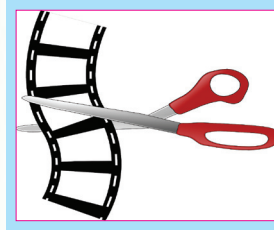
धरु (धारा) = Tap

धुँ (रुख) = Tree

नमे (चरा), = Bird
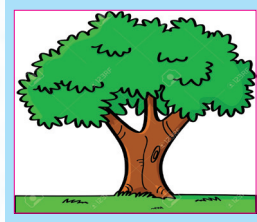
नकी (कुकुर)=Dog

पल्टो (डमरु) ,
= Pellet Drum

परु (ठेकी)
= Theki (wooden Pot)

फगि (पटुका),
= Patuka (Belly binding cloth)

फुँ (अण्डा) = Egg

बखु (घुमराडी), = Bakhhu

बर्ख (बर्षात) = Rain

भोंब (बलियो), = Strong

भोंकुतु (कर्नाल)
= Trumpet

मखे (मकै), = Maize

मई (भैंसी) = Buffalo

र (बाखा), = Goat

रिमय (चेलीबेटी)
= Daughters

स (दाँत), = Teeth

सेब (नाच्नु) = Dance

योकर (बाँदर), = Monkey

यो (हात), = Hand

लखै (काको),
= Cucumber

लपु (मुला)
= Radish
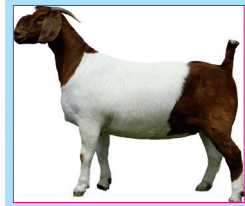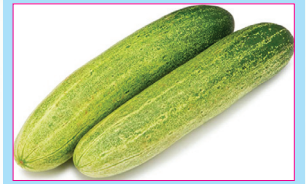
माप्ही (स्वरवर्ण) (Vowel sound)

अलि (भाइ), = Brother

आम (आमा), = Mother

आपा (बाबा) = Father
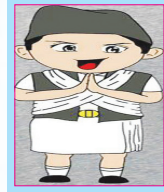
आगु (साथी)
= Friend

इबा (फर्कनु), = Return
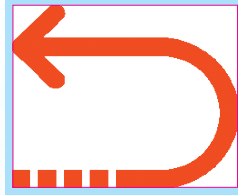
उस्यु (उँखु),
Sugarcane

इस्त्रि (प्रेस) = Iron

उ (ओडार) = Den

एकु (न्याउरी मुसा),
= Mongoose

= Elephant

ओसो (अघि) = Before

ऐरावत (हात्ती)

ओखल (ओखली)

Mortar

औलो (अगालो)

wooden door lock

औमो (भेना)

Brother in law

तमु ल्होकोर

व	वा	वि	वी	वु	वू	वे	वे:	वै	वो	वो:	वौ
त	ता	ति	ती	तु	तू	ते	ते:	तै	तो	तो:	तौ
थ	था	थि	थी	थु	थू	थे	थे:	थै	थो	थो:	थौ
द	दा	दि	दी	दु	दू	दे	दे:	दै	दो	दो:	दौ
ध	धा	धि	धी	धु	धू	धे	धे:	धै	धो	धो:	धौ
न	ना	नि	नी	नु	नू	ने	ने:	नै	नो	नो:	नौ
प	पा	पि	पी	पु	पू	पे	पे:	पै	पो	पो:	पौ
फ	फा	फि	फी	फु	फू	फे	फे:	फै	फो	फो:	फौ
ब	बा	बि	बी	बु	बू	बे	बे:	बै	बो	बो:	बौ
भ	भा	भि	भी	भु	भू	भे	भे:	भै	भो	भो:	भौ
म	मा	मि	मी	मु	मू	मे	मे:	मै	मो	मो:	मौ
य	या	यि	यी	यु	यू	ये	ये:	यै	यो	यो:	यौ
र	रा	रि	री	रु	रु	रे	रे:	रै	रो	रो:	रौ
ल	ला	लि	ली	लु	लू	ले	ले:	लै	लो	लो:	लौ
स	सा	सि	सी	सु	सू	से	से:	सै	सो	सो:	सौ

ल्होमा (सहयोगी वर्ण) = Lhoma

य ल्होमा -	– क्य,	–ख्य,	–ग्य
व ल्होमा -	–ख्व,	–ग्व,	–ग्व
ह ल्होमा-	–क्ह,	–ख्ह,	–ग्ह
लैं ल्होमा-	–कँ,	–खँ,	–गँ
र ल्होमा -	–क,	–ख,	– ग्र
थो ल्होमा-	–क् ,	–ख्,	–ग्

च्योप्ह्री (अंकहरु) = Digits

खा	की	ङ्ही	सों	प्ली	ङा	टु	ङी	प्रे	कु	च्यु
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

च्योबा (१ देखि १०० सम्म) = 1 up to 100

की 1	ङ्ही 2	सों 3	प्ली 4	ङा 5	टु 6
ङी 7	प्रे 8	कु 9	च्यु 10	11 च्यु की	12 च्युङ्ही
13 च्युसों	14 च्युप्ली	15 च्युङा	16 च्युटु	17 च्युङी	18 च्युप्रे
19 च्युकु	20 च्यु	21 ङ्हीच्यकी	22 ङ्हीच्युङ्ही	23 ङ्हीच्युसों	24 ङ्हीच्युप्ली
25 ङ्हीच्युङा	26 ङ्हीच्युटु	27 ङ्हीच्युङी	28 ङ्हीच्युप्रे	29 ङ्हीच्युकु	30 सोंच्यु
31 सोंच्युकी	32 सोंच्युङ्ही	33 सोंच्युसों	34 सोंच्युप्ली	35 सोंच्युङा	36 सोंच्युटु
37 सोंच्युङी	38 सोंच्युप्रे	39 सोंच्युकु	40 प्लीच्यु	41 प्लीच्युकी	42 प्लीच्युङ्ही
43 प्लीच्युसों	44 प्लीच्युप्ली	45 प्लीच्युङा	46 प्लीच्युटु	47 प्लीच्युङी	48 प्लीच्युप्रे
49 प्लीच्युकु	50 ङाच्यु	51 ङाच्यकी	52 ङाच्युङ्ही	53 ङाच्युसों	54 ङाच्युप्ली
55 ङाच्युङा	56 ङाच्युटु	57 ङाच्युङी	58 ङाच्युप्रे	59 ङाच्युकु	60 टुच्यु

61 टुच्युकी	62 टुच्युङ्ही	63 टुच्युसों	64 टुच्युप्ली	65 टुच्युङा	66 टुच्युटु
67 टुच्युडी	68 टुच्युप्रे	69 टुच्युकु	70 डीच्यु	71 डीच्युकी	72 डीच्युङ्ही
73 डीच्युसों	74 डीच्युप्ली	75 डीच्युङा	76 डीच्युटु	77 डीच्युडी	78 डीच्युप्रे
79 डीच्यकु	80 प्रेच्यु	81 प्रेच्युकी	82 प्रेच्युङ्ही	83 प्रेच्युसों	84 प्रेच्युप्ली
85 प्रेच्युङा	86 प्रेच्युटु	87 प्रेच्युडी	88 प्रेच्युप्रे	89 प्रेच्युकु	90 कुच्यु
91 कुच्युकी	92 कुच्युङ्ही	93 कुच्युसों	94 कुच्युप्ली	95 कुच्युङा	96 कुच्युटु
97 कुच्युडी	98 कुच्युप्रे	99 कुच्युकु	100 प्र		

C) छ्युइदग (रङहरु) = Colors

ओल्या (रातो) Red

पिग्या (निलो) Blue

उरग्या (पहेंलो) Yellow

म्लेंङग्या (कालो) Black

पिंग्या (हरियो) Green

तारग्या (सेतो) White

१) परामोरो (परिवार) Family

बाजे - बाज्यु = Grand Father
बजै - बुज्य = Grand Mother
बाबा - अपा = Father
आमा - म्हाँ = Mother
ठूलो बाबा - बाथे = Elder father
ठूली आमा - आथे = Elder Mother
कान्छा बाबा - कच्यों = Uncle
कान्छी आमा - अम्च्यों = Aunt
छोरा - च्ह = Son
छोरी - चमी = Daughter
नाती क्वोइँ = Grandson
नातीनी - कोंइमी = Grand daughter
दाइ - आत = Brother
दिदी - आना = Sister
कान्छोदाइ - अच्यों = Younger Brother
कान्छीदिदी - अनाच्यों = Younger Sister
फूपु - फाँनें = Aunt (father's Elder Sister)
पुसाजु - पुसी = Uncle
भेना - औम्हो = Brother in law
ज्वाई - म्हो = Son in law
ससुरा - कें = Father in law
सासू - स्योमें = Mother in law
भाउजु - चों = Sister in law
आमाजु - अना = Elder sister in law
आन जेठीसासु = Elder sister in law
नन्द - रिँ = Sister in law

भतिजा - मिच्ह, = Nephew
भतिजी - मिच्हमी = Niece
जेठान - जेठु, = Brother in law
जेठानी-जेठान्स्यो = Elder Sister in law
देवर -च्योंजे, Brother in law
देवरानी - देउरान्स्यो = Younger Sister in law
साला - स्योंबो = Brother in law
साली - स्योम्स्यो = Sister in law
मामा - आस्यों, = Maternal Uncle
माईजु - आडी = Maternal Aunt
काका - बाच्यो , = Uncle
काकी - आजी = Aunt
बुहारी - चों, = Daughter in law
मीत - ड्हेल = Close Friend
सोल्टी - डोलों, = Soltee
सोल्टीनी - डोल्स्यो = Soltini
सम्धी - डें ,= Father in law of daughter or son
सम्धिनी - डेंस्यो = Mother in law of daughter or son

U) रारुदग फलफुलहरु = Fruits

कोईरो
अंगुर = Grapes

अलैंच
अलैंची Cardamom

तिवि
अमला Gooseberry

बेलकुती
अम्बा Guava

खोलो
आरु Peach

लींफु
आँप (Mango)

हेखोला
आरुबखडो Plum

कदु
ओखर (Walnut)
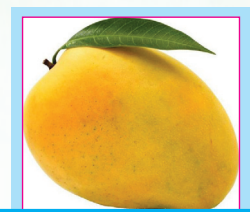
पलाँ
ऐंसेलु
Golden Himalayan Raspberry

म्लुफु
कटहर Jack fruit

फ्हुगी
कटुस Chestnut

लखैं
काँक्रो ucumbe

मच
केरा = Banana

चोतर
चुत्रो
Berberis aristata

टिमुर
टिमुर
Sichuan Pepper

कालछ्यामी
ज्यामिर Lemon
very sour

पुउरी
जामुनो
Black Plum

तार्फु
नास्पति = Pear

म्हीबो
निबुवा
Lemon Yellow

मेफु
मेवा = Papaya

कलाँ
लप्सी
Hog plum

कल
सुन्तला = Orange

ताम्तुम
लिची = Litchi

ओल्फु
स्याउ = Apple

ट्हाट्हुदग (तरकारीहरु) Vegetables

पिंट्हा
साग-
Leaf mustard

उँस्या
कुभिन्डो Wax Gourd

-भुंस्या
फर्सि
Pumpkin

- तग्र्यो
घेरौंला
Sponge-Gourd

च्ह्याँबु
च्याउ
Mashroom

लेंदु
तामा
Bambooshoot

काँट्हा
करेला
Bitter gourd

लपु
मुला
Radish

लउदु
कुरिलो
Asparagus

गभ
कर्कलो
Cocoyam leaf

कुट्हा
न्युरो
Fiddlehead Greens

क्युट्हा
लौका
Bottle gourd

इसारा
स्कुस
Chayote

कोया
भट्ट
Soybean

ताँग्रा
सिमी Bean

कोलो
बोडी
Black eyed Pea/
cow pea

पुँलु
सिस्नु
Stinging nettle

ताँग्रा
केराउ
Pea

क्युँट्हा
गुन्द्रुक
Gundruk

नना
तोरी
Mustard

६) दङ्ख टदग फुलहरु Flowers

ꠀꠁ द न्हाबु ट
सयपत्री फूल
Marigold

सलि ट
सुनाखरी फूल
Orchid

द च्यौंली ट
गोदावरी फूल
Chrysanthemum

द बार्मासे ट
गुलाब फूल
Rose

द पोठ ट
लाली गुराँस
Rhododendron

द मउमल ट
मखमलि फूल
Globe Amaranth

द स्याना ट
चम्पा फूल
Magnolia

द ल्हिङ ट
सूर्यमुखी फुल
Sunflower

द ह्यार्को ट
ईन्द्रेणी फूल
A kind of flower

द टमी ट
कमल फूल
Lotus

द भोंभों ट
गुनकेशरी फूल
Daffodil

द बुई ट
बुकी फूल
Buki flower

ओल्पो ट
लालुपाते फूल
Poinsettia

ताईङ ट
केराउ फुल
Pea flower

ल्हाउरे ट
सुपारी फूल
Dahlia

लखैं सार ट
काँक्रो फूल
Cucumber Flower

खोलोसार ट
आरु फूल
Peach flower

धींर न्हब खेदोदग घरपालुवा जनावरहरु Domestic Animals

मे
गाई Cow

मै
भैंसी Buffalo

क्ल्या
गोरुOx

यो
राँगा He buffalo

र
बाखा Goat

तिली
सुँगुर Pig

-ल्हु
भेडा Sheep

त
घोडा Horse

नकी
कुकुर Dog

नक
कुखुरा Hen

न्वार
बिरालो Cat

पर्वा
परेवा Pigeon
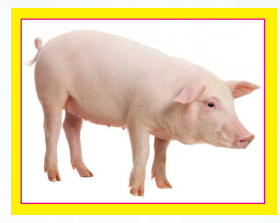
१) क्ह्योंर्ब खेदोदग (बनका जनावरहरु) Wild Animals

चें
बाघ Tiger

ए
थार Serow

ह्वेन्वार
बनबिरालो
Jungle cat

न्हाबै
कस्तुरी Musk

चितु
चितुवा Leopard

त्हेंगा
खरायो Rabbit

तमा
भालु Bear

च्यम्रु
दुम्सी Porcupine

फो
मृग Deer

प्योगु
ब्वाँसो Wolf

तोसरा
घोरल
Mountain goat

सेल
स्याल Jackal

एकु
मलसाँप्रो
Pine marten

नम्यु
मुसा
Rat

योकार
बाँदर Monkey

फपों
चमेरो Bat

तोंरी
न्याउरीमुसा
Mongoose

लाङ
हात्ती Elephant

नमेदग (चराहरु) Birds

प्रावा
कालिज Pheasant

नौतो
डाँफे
Lophophorus

सारु
डाँग्रे
Common Myna

नौसी
मुनाल Tragopan

चिप्ली
गौंथली Swallow

तेन्द्रे
तित्रा Partridge

कुल्मी
भँगेरो Sparrow

जुरे
चिल Kite

कोए
गिद्ध Vulture

कग
काग Crow

कर्लाङकुर्लुङ
मालचरा
Demoiselle crane

केउ
सुगा Parrot

कुकु
कोइली Cuckoo

उनेमी
बट्टाई
Common Quail

ढुक
ढुकुर Dove

10) ज्युइ भागदग- शरिरका अंगहरु Body Parts

कफ्हो
बाल Hair
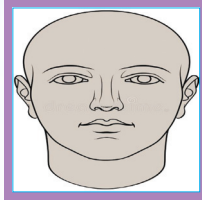
क
टाउको Head

मीखु
आँखा Eye

न्हपे
कान Ear

नखु
नाक Nose

सुँ
मुख Mouth

स
दाँत Teeth

ले
जिब्रो Tongue

काँ
चिउडो Chin

खरि
घाँटी Neck

यो
हात Hand

योग्री
हातको औंला
Fingers

कुम
काँध Shoulder

कु
छाती Chest

फो
पेट
Belly

ङ्हे
स्तन Breast

पते
नाइटो Navel

फ्हाँ
साँप्रा Thigh

च्ही
घुडा Knee

फ्ली
खुट्टा Leg

फ्लग्री
खुट्टाको औंला Toes
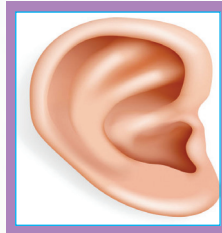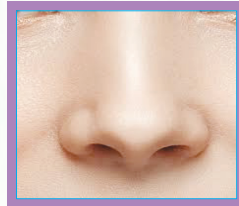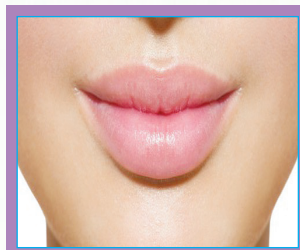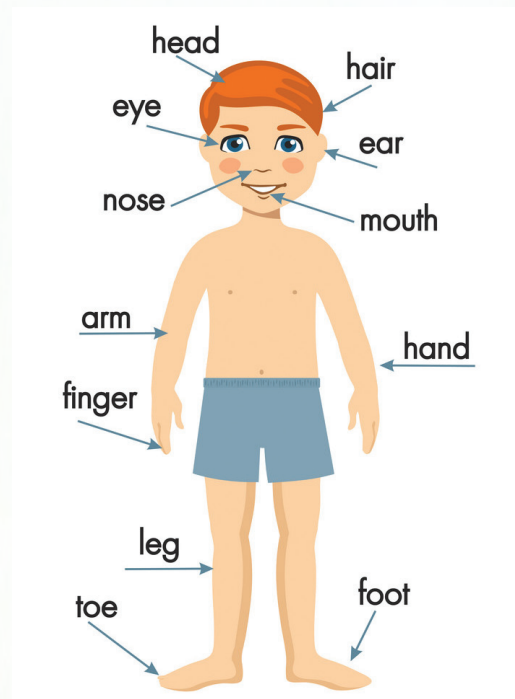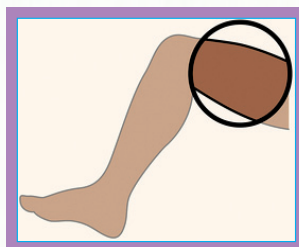
11) छ्याँब केदग (राम्रा बानीहरु) Good Habbits

1) न्हाग्रि योन्ले रिदो

(विहान छिट्टो उठ) Wake up early in the morning

2) लिसुँ खुसी खेवर टिदो

(मुख धोएर पढ्न बस) Start to read after wash your face.

3) खेमालै फ्योदु

(पितृलाई ढोग्नु) Respect to your ancestor.

4) त्होब क्वें खिइर खेबाधि ह्यादु

(सफा कपडा लगाएर विद्यालय जाउ) Go to your school by wearing neat and clean uniform

5) थेबै बिबा म्हादिदु

(ठुलाले भनेको मान्नु) Obey to your elders.

6) चबा त्हीरी यो छ्यान्ले खुदु

(खाने बेलामा हात राम्रो सँग धुनु) Wash your hands properly before eating.

7) च्योंबा लै म्है लदो

(सानोलाई माया गर) Love to youngers.

12) मला ताँदग (शुभकामना शब्दहरु) = Greeting Words

1 नमस्ते - छ्याजलो =Namaste

2 सेवाढोग - फ्योब = Gratitude

3 आशीर्वाद -छ्याँमलँ = Blessing

4 आशिष - मलँ = Bless

5 बधाई -छ्याँलै = Congratulations

6 स्वागत -ह्विलब = Welcome

बिदाई - क्याँसब = Fare well/Bye

अभिनन्दन - फ्योलब = Greetings

मानसम्मान - ताँफुलब = Respect

धन्यवाद - ज्ञासजे = Thank You

निमन्त्रणा - टेंम = Invitation

शुभकामना - आशिमला =Well wishing

सुस्वास्थ्य होस - नब्छब आतदो = Be healthy

दिर्घायु होस - छह्रिं तदो = Long live

शुभप्रभात - छ्याँन्हाँग = Very Good Morning

शुभ दिन - छ्याँदिन = Have a nice day

शुभसाँझ - छ्याँ ङेस = Good evening

शुभरात्री - छ्याँ म्हुइस = Good Night

शुभयात्रा - प्रब छ्याँतद = Have you happy journey

फेरी भेटौंला - लिसाँ त्होले = See you again

श्रद्धाञ्जली - सिफोलब = Condolence

ङिंहम (बार) = Days

ला ङिंहम - आइतबार = Sunday

ङिङिंहम - सोमबार = Monday

मु ङिंहम - मंगलबार = Tuesday

सि ङिंहम - बुधवार = Wednesday

सा ङिंहम - विहीबार = Thursday

क्रो ङिंहम - शुक्रबार = Friday

सर्दो ङिंहम - शनिवार = Saturday

क्हुन्दो (महिना) = Months

पुष १५ देखि माघ १५	- तो क्हुन्दो	= January
माघ १५ देखि फागुन १५	- ह्यी क्हुन्दो	= February
फागुन १५ देखि चैत्र १५	- मुप्री क्हुन्दो	= March
चैत्र १५ देखि बैशाष १५	- सप्री क्हुन्दो	= April
बैशाष १५ देखि जेष्ठ १५	- त क्हुन्दो	= May
जेष्ठ १५ देखि असार १५	- ल्हु क्हुन्दो	= June
असार १५ देखि साउन १५	- प्र क्हुन्दो	= July
साउन १५ देखि भदौ १५	- च्ह्य क्हुन्दो	= August
भदौ १५ देखि असोज १५	- खि क्हुन्दो	= September
असोज १५ देखि कार्तिक १५	- फो क्हुन्दो	= October
कार्तिक १५ देखि मंशिर १५	- च्यु क्हुन्दो	= November
मंसिर १५ देखि पौष १५	- लों क्हुन्दो	= December

iU) च्योने ताँदग (छोटो कुराकानी) = Short conversation

- ? छ्याजालो/फ्योफुल, क्हीलाई खैब मो ? नमस्कार/ढोग तपाईलाई कस्तो छ ? = Namaste ! How are you ?
- ?

छ्याजालो/फ्योफुल, ङलै सबन मो क्हीलै खैब मो ? नमस्कार/ढोग मलाई ठीक छ तिमीलाइ कस्तो छ ? = Namaste. I am fine, thank you. How are you ?

- ? ज्ञासाजे ङ सबन मु क्हीइन सबन मु वा ? धन्यवाद म सन्चै छु तिमी पनि सञ्चै छ है ? = Thank you. I am fine too. So, are you also fine ?

- [illegible] ङैन सबन मु म पनि सन्चै छु = Yes I am.
- [illegible] ? [illegible] ? क्ही मी तो च ? क्ही खनीर टीमु ? तिम्रो नाम के हो ? तिमी कहाँ बस्छौ ? = What is your name ? Where do you live in ?
- [illegible] ।। ङै मी पालमन तमु गो । मेरो नाम पालमन गुरुङ हो । = My name is Palman Gurung.
- [illegible]
  ङ रुपन्देही जिल्लै देवदह विबा नासरी टिमु । म रुपन्देही जिल्लाको देवदह भन्ने गाउँमा बस्छु । = I live in Rupandehi district and Devdaha Village.
- [illegible] ?
  क्हीई आपा आमई मी तो च ? तिम्रो बाबा आमाको नाम के हो ? = What are your father and mother's name ?
- [illegible] ।।
  ङै आपा मी प्रेमदास टु क्ल्हेप्री तमु धै आमै मी रामप्यारी च्हम्रु तमु गो । मेरा बाबाको नाम प्रेमदास टु क्ल्हेप्री गुरुङ र आमाको नाम रामप्यारी गुरुङ हो । = My father's name is Prem Das Gurung and Mother's name is Rampyari Gurung.
- [illegible] ?
  क्ही कभ्हो आली आङ मो ? तिम्रो कति भाई बहिनी छ ? = How many brothers and sisters do you have?
- [illegible]
  ङै आत सोउलो नि आना घ्री आङ ङ्हीउलो मो । मेरो दाइ तीन र दिदी एक

बहिनी दुई छन् । = I have three brother's, one elder sister and two younger sisters.

क्ही तो तमु गो धै आस्यो मै ? तिमी के गुरुङ अनि मावलीहरु ? =Which Gurung are you and who are your maternals ?

ङ टु क्लेप्री तमु धै आस्यो मै च्हम्रु तमु गो । म टुक्लेप्री गुरुङ र मावली च्हम्रु गुरुङ हो । = I am Tu klepri Gurung and my maternals are Chahmru.

क्ही तो ल्हो च ? तिमी के बर्गको हो ? =Which Lho are you?

ङ च्हय (नमे) ल्हो आ । म चरा बर्ग हो । =I am Birds Lho.

क्हिइ खेबाधिंइ मि तो च ? तिम्रो स्कुलको नाम के हो ? what is your school's name ?

ङी खेबाधिंइ मि देवदह मदर टङ्स एकेडेमी गो हाम्रो स्कुलको नाम देवदह मदर टङ्स एकेडेमी हो । our school's Name is Devdaha Mother Tongues Academy

क्ही कभ्रो प्राँरी खेसिन्मो ? तिमी कति कक्षामा पढ्दै छौ ? = Which class do you read in ?

ङ प्राँ च्युरी खेसिन्मो । म कक्षा दशमा पढ्दै छु । = I am reading in class Ten.

- क्हीलै खेमा लिपि लोम्हिबा लोबाई मी तो च ? तिमीलाई खेमा लिपि सिकाईदिने गुरुको नाम केहो ? = What is your Khema script teacher's name?

- ङलै खेमा लिपी लोम्हिबा लोबाई मी भिम तमु गो । मलाई खेमा लिपि सिकाइ दिने शिक्षकको नाम भिम गुरुङ हो । =My khema script teacher's name is Bhim Gurung.

ल्हो बर्ग Tamu/Gurung Lhos

तो ल्हो - बाघ वर्ग । = Tiger Lho

ह्यी ल्हो- बिरालो वर्ग । = Cat Lho

मुप्ह्री ल्हो - गिध्द वर्ग । = Vulture Lho

सप्ह्री ल्हो - सर्प वर्ग । = Snake Lho

त ल्हो - घोडा वर्ग । = Horse Lho

ल्हु ल्हो - भेंडा वर्ग । = Sheep Lho

प्र ल्हो - बाँदरवर्ग । = Monkey Lho

च्यूह ल्हो - चरा वर्ग । = Birds Lho

खि ल्हो - कुकुर वर्ग । = Dog Lho

फो ल्हो - मृग वर्ग । = Deer Lho

लों ल्हो- गाई वर्ग । = Cow Lho

च्यु ल्हो - मुसा वर्ग । = Rat Lho

म्रीप्युइ छिलु (महिला पुरुषका भेषभुषाहरु) Costumes of male and female

आउच्ह

महिला = Female

ङ्युइ

गुनियो = loincloth

न्होक्वें

पेटिकोट = Petticoat

फ्हीरुमाला

मुगाको माला = Coral garland

कमु

पछ्यौरी = Shawl

चोल्

चोलो = Blouse

प्रो -

घलेक Galek

कप्स्या

चप्पल = Slipper

प्युँच्ह

पुरुष = Male

कास

कछाड = kachhad

फगि

पटुका = Belt/Waistband

निमा

भोटो = Bhoto

ह्रेंगा

भाङ्ग्रा = Bhangra

बखु

बख्खु = Bakhkhu

गलमन्दी

गलबन्दी = Muffler

कुले

टोपी = Cap

छ्युँ (दिशा) Directions

स्यार-	पूर्व	= East
न्हु-	पश्चिम	= West
च्याङ-	उत्तर	= North
लो-	दक्षिण	= South

चबै सयदग (खानाका परिकारहरु) Food items

पैको - ढिडो = Dhindo

कैं - भात = Rice

ट्हा - तरकारी = Vegetable

पैदु - दाल = Daal/lentil/pulse

पिंट्हा - साग = Leaf vegetable

छु - चटनी = Pickle

क्हे - रोटी = Bread

से - मासु = Meat

खु - झोल = Curry

ना - चोक्टा = Piece of meat

प्रु - नास्ता = Breakfast

कै - खाना = food

प्रोखु - जाउलो =Jaulo

खिल - खिर = Rice Pudding

खेमा प्हि खैले प्हिब

(खेमा लिपि कसरी लेख्ने) How to write Khema Script

Letter	Stroke order
अ	
आ	
इ	
ई	
उ	
ऊ	

ए

ए:

ऐ

ओ

ओ:

औ

क	
ख	
ग	
घ	
ङ	

च

छ

ज

झ

ह

ट
ठ
ड
ढ
ण

त
थ
द
ध
न

प

फ

ब

भ

म

य
र
ल
स

य
व
ह
लैं
र
थो

खा	
१	
२	
३	
४	
५	
६	

७
८
९
१०